

Віктар ЖЫБУЛЬ

ТРАКТАРАЗАВОДСКІЯ СТАРОНКІ ЖЫЦЦЯ АНДРЭЯ АЛЕКСАНДРОВІЧА

110

Калі б з вершаў, прысвечаных Мінску, можна было скласці своеасаблівы паэтычны летапіс гісторыі беларускай сталіцы, прыкметнае месца ў ім занялі б творы Андрэя Александровіча (22.01.1906, Мінск – 6.01.1963, Падмаскоўе). У 1920-я гг. паэт, адзін з заснавальнікаў вядомага літаратурнага аб'яднання “Маладняк”, займаў месца лідара ўрбаністычнай плыні ў айчынай паэзіі. Малюнкамі гарадскога жыцця напоўнены яго вершы “Новы Менск” (1923), “Разводдзе” (1923), “Менскі рытм” (1924), “Вуліца” (1925), “Горад раніцой” (1928), “Стары Менск” (1932), “Новаму Менску” (1934), паэма “Дваццаць” (1926) і інш. Пры гэтым амаль недаследаваным застаецца перыяд 1947 – 1949 гг., калі паэт паміж адбыццём двух незаконных пакаранняў жыў і працаваў у новазбудаваным пасёлку МТЗ, што таксама адбілася ў яго творчасці.

...11 лютага 1947 г. рэпрэсаваны Андрэй Александровіч быў датэрмінова вызвалены з Нарыльскага папраўча-працоўнага лагера, што ў Краснаярскім краі Расіі. Нейкі час ён заставаўся жыць у Нарыльску і працаваў у Дудзінскім порце ў якасці вольнанаёмнага супрацоўніка, пра што сведчыць адпаведны пропуск № 2609, захаваны ў асабістым фондзе паэта ў Беларускай дзяржаўнай архіве-музеі літаратуры і мастацтва (БДАМЛМ. Ф. 97, воп. 1, адз. зах. 95). Пропуск быў выдадзены 22 лютага і сапраўдны да

30 красавіка 1947 г. Неўзабаве паэт атрымаў і магчымасць вярнуцца на радзіму.

У той час разбураны ў вайну Мінск актыўна аднаўляўся, і патрэба ў працоўных кадрах адчувалася бадай паўсюль. Адною з найбольш значных і маштабных будоўляў было ўзвядзенне Мінскага трактарнага завода, а таксама яго пасёлка, які і сёння ўспрымаецца як удалы і гарманічны прыклад горадабудаўніцтва савецкага часу. З 14 чэрвеня 1947 г. пры заводзе пачала выходзіць газета-шматтыражка “Трактор” пад рэдактарствам Міхаіла Кусава. Акурат туды прыбылы з Поўначы А. Александровіч і быў прызначаны літсупрацоўнікам [1].

Пасада вымагала ад паэта і звароту да рэдактарскіх навыкаў, і напісання шматлікіх вершаў да пэўных дат і “на злобу дня”, прычым на рускай мове – бо менавіта на ёй выходзілі сам “Трактор” і заводскі ілюстраваны часопіс (фактычна – нацэнгазета) “Крокодил на тракторном”. Сярод тэкстаў, напрыклад, навагоднія віншаванні рабочым-стаханаўцам, перадавікам вытворчасці электразваршчыку Міхаілу Антоніку, муляру Пятру Дудко, слесару-лякальшчыку Васілю Падольскаму [2, арк. 4 адв. – 5]. Несумленныя працаўнікі, наадварот, траплялі ў вершах А. Александровіча пад агонь крытыкі – аўтар узбройваўся сатырычным пяром. Падпісваўся ён звычайна псеўданімамі А. Андреев і А. Каринин (апошні ўтвораны ад імя паэтавай дачкі Карыны).

Пра што толькі не даводзілася пісаць Андрэю Александровічу! Поўнае як паспяховых дзясятняў, так і нядбайнасцяў і недарэчнасцяў заводскае жыццё падкідвала яму багата тэм і сюжэтаў для вершаў, і часам тэм даволі кур’ёзных. Вось, скажам, старшы бухгалтар разліковай групы па адной ведамасці выдавала адной з супрацоўніц грашовую дапамогу на кармленне дзіцяці, а па другой ведамасці вылічвала ў яе грошы за... бяздзетнасць (“Двойная бухгалтерия”) [2, арк. 5 адв.]. А начальнік інструментальнага цэха прарабляў пэўныя “камбінацыі” з электрашчыткам, у выніку чаго ў ягонай кватэры гарэла яркае святло, а ў суседзяў было цёмна (“Дело мастера боится”) [2, арк. 6]. Навучэнцы рамесніцкага вучылішча № 24, пры патуранні дырэктара, для мыцця падлогі спускалі ваду з ацяпляльных батарэй (“Двухэтажная боль”) [2, арк. 6]. У новых дамах, ужо заселеных, будаўнікі распачалі

Віктар Вячаслававіч Жыбуль – даследчык літаратуры. Кандыдат філалагічных навук (2003). Закончыў філалагічны факультэт Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта (2000), аспірантуру пры ім (2003). Працаваў у рэдакцыях часопісаў “Першацвет”, “Роднае слова”, “Arche”. Цяпер вядучы навуковы супрацоўнік Беларускага дзяржаўнага архіва-музея літаратуры і мастацтва.

мантаж паравога ацяплення і дзеля гэтага былі вымушаны зноў ламаць сцены, каб пракладваць трубы (“Свая рука владыка”) [2, арк. 7]. А дзяжурны манцёр ЖКА кепска выконвала службовыя абавязкі і ў працоўны час больш займалася “фліртамі”, чым справай (“Монтер на проводе”) [2, арк. 8].

Некаторыя сатырычныя вершы А. Александровіч пісаў паводле лістоў, што прыходзілі ў рэдакцыю газеты. Так, напрыклад, адзін з чытачоў даслаў допіс наступнага зместу:

*«Строители 5 участка, 2 стройуправления
взяли на себя предоктябрьское обязательство и
вызвали на соревнование участок № 4. На стене
дома № 5 написали лозунг, призывающий к
выполнению своего обязательства.»*

*Вновь назначенный начальник участка тов.
Буренков, увидев лозунг, приказал его замазать
и немедленно отдал следующее распоряжение:
“Для замазывания лозунгов отпустить 10 кгр.
олифы и 4 кгр. белил”. Материал получен. Рас-
поряжение Буренкова выполнено.»*

Александровіч адгукнуўся вершам “Пришел, увидел, залепил”:

*На стройке лозунги зовут
На боевой, ударный труд.
Самоотверженно борются
За обязательство свое –
Досрочно светлое жильё
Построить тракторозаводцам!*

*Пришел на стройку Буренков,
Увидел лозунги – и сразу
Дал указание:
– Замазать! [2, арк. 4].*

А вось верш “Потерпи, не унывай – скоро вырчит трамвай...” – пра тое, як працякае дах у гарадскім аўтобусе. (Трамвайная лінія да трактарнага завода запрацавала пазней, у 1950 г.) Мы і сёння можам усміхнуцца з’едлівай іроніі паэта:

*Неожиданно, сквозь дыры,
Потекло на пассажиров.
Все сильнее, все крупнее,
Льет на голову, на шею...*

*Суждено мечте свершиться:
День окончив трудовой –
Вам удалось освежиться
Теплой, летнею водицей,
Чистой, свежей, дождевой... [2, арк. 3].*

Хоць такія вершы мелі, так бы мовіць, “вузкасפעцыяльнае прызначэнне”, пісаліся збольшага на замову і зусім не прэтэндавалі, напрыклад, на ўключэнне ў паэтычныя зборнікі, яны цікавыя тым, што ў іх паўстае “непарадны” бок жыцця заводскага пасёлка, апісваюцца праблемы і казусы на шляху будаўніцтва Мінскага трактарнага завода, гарадская рэчаіснасць 2-й паловы 1940-х гг. паказваецца не прыхарошана, а з усімі недахопамі.

З гэтай часткай творчай спадчыны А. Александровіч кантрастуюць вершы, якія ён у 1947 – 1948 гг. пісаў па-беларуску, напэўна, спадзеючыся апублікаваць іх не ў шматтыражцы, а ўжо ў рэспубліканскім друку ў лепшыя часы, – і потым, урэшце, апублікаваў. Частка з іх таксама адлюстроўвае жыццё завода і пасёлка, толькі паказанае ўжо з параднага, урачыстага ракурсу. Вершы аб’яднаныя тэмай пасляваеннага пераўтварэння горада і яго ваколліц, якое адбывалася з вялікім энтузіязмам і шпаркімі тэмпамі, што не магло не ўраджаць. Таму аўтар напоўніў вершы ўзнёслым і радасным настроем, а закрананне тэмы нядаўняга ваеннага мінулага дадае творам адценне гераічнага пафасу. Напісаныя звыклымі вершаванымі памерамі, пераважна ямбама, яны вытрыманы ў класічных традыцыях вершаскладання. У іх ужо няма экспрэсіўнай метафарычнасці альбо эксперыментальнага з графікай, уласцівых ранняй творчасці А. Александровіч, затое з’явілася болей канкрэтных дэталей, дзякуючы чаму яны даносяць да нас цікавыя факты з гісторыі Мінска і, натуральна ж, перадаюць каларыт тагачаснай эпохі.

Разглядаючы гэтыя вершы, найбольш мэтазгодна звярнуцца непасрэдна да рукапісаў, пагартаўшы паэтавы сшыткі, што захоўваюцца ў БДАМЛІМ. Рэч у тым, што пазней, калі справа дайшла да друку, А. Александровіч істотна перапрацаваў іх. Паэт нават памяняў пад некаторымі вершамі (“Таполі і сосны”, “Магіла салдата”, “Беларускія ткачы”) датаванне: замест 1948 і 1949 ён пазначыў годам напісання 1956-ы – менавіта такая дата стаіць у кнізе “Выбранае” (1958) [3, с. 159, 162, 164]. Гэта і год стварэння канчатковых варыянтаў, і год першапублікацыі некаторых вершаў (“Звязда”, 1958, 3 жніўня), і год, калі ўпершыню пасля рэабілітацыі А. Александровіч зноў займае магічымасць друкавацца. З аднаго боку, аўтар творы палепшыў: скараціў месцы, якія могуць падацца расцягнутымі, прыбраў ідэалагічныя штампы (“На камунізма светлы бе-

раг, / На бераг нашай новай эры / Ён прыйдзе ў песні баявой”), не зусім удалыя вобразы (“І наліваюцца сады / Забавай дашкалят”) і не ўласцівыя беларускай мове лексемы (*мрамар, штукатур, дышам, паток* і інш.). Аднак калі мы хочам лепей уявіць мінскія сацыякультурныя рэаліі часавага зрэзу 1947 – 1949 гг. і тое, як яны творча асэнсоўваліся паэтам менавіта тады, нам лепей звярнуцца акурат да тых ранніх і неперапрацаваных ваарыянтаў. Яны цікавыя тым, што ўражанні і думкі, якія хвалявалі паэта ў 2-й палове 1940-х гг., адбіты ў іх у свежым, непасрэдным і яшчэ не падрэтушаваным выглядзе, а разам з тым – даносяць да нас пэўныя дадатковыя штрыхі да агульнай карціны пасляваеннага жыцця Трактаразаводскага пасёлка і горада ў цэлым.

Адзін з такіх вершаў – “Таполі і сосны”, дзе праз маналог старых соснаў паэт адсылае да мінулых часоў мясцовасці, на якой быў пабудаваны Мінскі трактарны завод:

*Калісь тут быў гушчар лясны.
Як помнік старыны,
Стаяць дзве цёмныя сасны
Ля завадской сцяны.
Абняўшыся, былыя дні
Успомняць і ўздыхнуць:
– “Ужо лясное цішыні
Нам болей не пачуць.
Які гушчар дрымотны быў!
У гэтым гушчары –
Бывалі ягады, грыбы,
Вадзіліся звяры”* [4, арк. 5].

У наш час раён трактарнага завода – амаль цэнтр Мінска, але ў 1940-я гг. гэтая мясцовасць яшчэ не ўспрымалася як частка горада. Тут быў вядомы з XIX ст. Антонаўскі лес, які атрымаў сваю назву ад імя ўладальніка – архіепіскапа Антонія Зубко (1797 – 1884). Былі ў мясціны і іншыя назвы: Антоніеўскае ўрочышча, Архірэі-скі (з 1923 г. Чырвоны) гай альбо Пустыня. Пры будаўніцтве завода і пасёлка лес часткова высеклі. Захаваная частка гаю пазней была пераўтворана ў парк імя 50-годдзя Вялікага Кастрычніка, адкрыты ў 1967 г. [5, с. 206; 6].

Андрэй Александровіч згадвае пра змены, якія зведалі мясціны пасля вайны:

*Стаяў тут лес, прайшлі гады –
Тут стаў трактараград,
І наліваюцца сады
Забавай дашкалят.
Ліецца подых веснавы,
Звон маладосці скрозь.
Дык слаўце ў радасці і вы
Вясну і маладосць!..
Між цэхаў вуліцы, як сад.
Па гарадскім двары*

*Штодня, пад воплескі прысад,
Праходзяць трактары* [4, арк. 6].

Удакладнім: першы айчынны трактар “Беларусь” сышоў з канвеера МТЗ 14 кастрычніка 1953 г. Значыць, у 1948 г. А. Александровіч альбо пісаў пра трактары небеларускай вытворчасці, пабачаныя на мінскіх вуліцах, альбо проста ўяўляў сабе карціну недалёкай будучыні. Але калі на момант напісання верша гэта было яшчэ марай, то ў 1956-м – годзе публікацыі – усё ўспрымалася ўжо як спраўджаная рэальнасць: гісторыя беларускай індустрыі стваралася проста на вачах.

Падобны настрой прысутнічае і ў вершы “На трактарным у нас” [7, с. 5 – 5 адв.]. Здавалася б, асаблівых знаходак у іх няма: звычайная “вытворчая лірыка” з жаночым вобразам у цэнтры. Аднак у 1948 г. верш успрымаўся як прысвячэнне дзяўчатам нязнанага дагэтуль на Беларусі роду дзейнасці – трактарабудаўніцам. І аўтар уключае не проста працавітых дзяўчат, а менавіта дзяўчат з МТЗ, адначасова захапляючыся самім фактам, што ў БССР з’явіўся свой трактарны завод.

Дарэчы, ужытае ў вершах Андрэя Александровіча найменне *Трактараград* (варыянты: *Трактарагорад, Трактарград*), якім называлі і сам завод, і яго пасёлак, было папулярнае ў паэтаў таго часу – яно сустракаецца ў творах А. Астрэйкі, П. Броўкі, П. Валкадаева, А. Вялюгіна, П. Глебкі, А. Куляшова. Апісвае Андрэй Александровіч у вершы і старыя сосны ля заводскай сцяны, і нядаўна пасаджаныя маладыя таполі. Верш створаны амаль семдзесят гадоў таму, але апетыя паэтам дрэвы каля завода захаваліся дагэтуль.

Заканчэнне будзе.

Спіс літаратуры

1. **Маракоў, Л.** Александровіч Андрэй / Л. Маракоў // Рэпрэсаваныя літаратары, навукоўцы, работнікі асветы, грамадскія і культурныя дзеячы Беларусі. 1794 – 1991 [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу : <http://www.marakou.by/by/davedniki/represavanyya-litaratary/tom-i?id=19216>. – Дата доступу : 18.12.2015.
2. **БДАМЛІМ.** – Фонд 97. – Воп. 1. – Адз. зах. 15 (Александровіч А. Вершы на рус. і бел. мовах, надрук. у газ. “Трактор” і ілюстр. час. “Крокодил на тракторном”. Газ. выразкі, рукапіс, аўтограф. 1947 – 1948).
3. **Александровіч, А.** Выбранае. 1921 – 1956 / А. Александровіч. – Мінск : Дзярж. выд-ва БССР, 1958.
4. **БДАМЛІМ.** – Фонд 97. – Воп. 1. – Адз. зах. 14 (Александровіч А. Сшытак вершаў. Аўтограф. 1944 – 1953).
5. **Мінск :** Энцикл. справочник; изд. 2-е, доп. и перераб. – Минск : БелСЭ, 1983.
6. **Боянков, П.** То, что имеем, досталось дорогой ценой / П. Боянков // Минский курьер. – 2005. – 12 мая [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://minchanin.esmasoft.com/walks/tractor/article.html>. – Дата доступа : 18.12.2015.
7. **БДАМЛІМ.** – Фонд 97. – Воп. 1. – Адз. зах. 12 (Александровіч А. Сшытак вершаў. Аўтограф. 1941 – 1952).